

12. *Його ж.* Деякі історіографічні проблеми історії Болохівської землі // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 2003. – Т.10. – С.46-52.
13. *Миролобов М.А.* Древнерусский город Изяславль. Каталог. – Л., 1983. – С.3.
14. *Якубовський В.І.* Розкопки болохівського м.Вали // Матеріали науково-практичної конференції “Меджибіж: 850 років історії”. – Меджибіж, 1996. – С.14-15.
15. *Його ж.* Скарби Болохівської землі. – С.34.
16. *Його ж.* Пошуки мертвого міста // Жовтень. – 1972. – №12. – С.99-106.
17. *Юра Р.О.* Древній Колодяжин // Археологічні пам’ятки УРСР. – 1962. – Т.12. – С.60-64.
18. *Якубовський В.І.* Скарби Болохівської землі. – Вид. 2-е, доп. – С.109.

С.В.Пивоваров

ЛІТОПИСНІ ПОСЕЛЕННЯ БУКОВИНСЬКОГО ПОДНІСТРОВ’Я

На території Буковинського Подністров’я (Правобережжя Середнього Дністра в межах сучасної Чернівецької обл.) у результаті археологічних обстежень виявлено декілька десятків давньоруських городищ, поселень і могильників. Окремі з них можна пов’язати з літописними населеними пунктами, які згадуються під час опису подій другої половини XII – першої половини XIII ст.

Із повідомлень писемних джерел випливає, що даний регіон у той період входив до складу Галицького, а пізніше Галицько-Волинського князівств і становив його південно-східне порубіжжя. Тут проходили важливі торговельні комунікації, які зв’язували князівство із Північним Причорномор’ям, Подунав’ям та сусідніми державами, в першу чергу з Візантією. На Правобережжі Середнього Подністров’я, за даними літопису, розміщувалося декілька давньоруських населених пунктів, а саме: Василів, Онут, Плав, Кучелмин, можливо, й інші.

Першим серед них згадується Кучелмин. Спочатку про нього йде мова при описі драматичних подій, пов’язаних із походом князя-ізгоя Івана Ростиславича, прозваного Берладником, на Галицькі землі в серпні-вересні 1159 р. (за іншими даними – 1158 р.). Описуючи воєнну акцію та шлях загонів Івана Берладника, літописець повідомляє: “І прибуло до нього [Івана Ростиславича] половців багато і берладників у нього скупчилося шість

тисяч, і рушив він до [города] Кучелмина, і раді були [там] йому”¹. Вдруге поселення згадується в жовтні 1219 р. і також у зв’язку з воєнними діями. Цього разу дружина князя Данила Романовича Галицького діяла проти загонів боярської опозиції і після сутичок “...пройшли вони в [город] Онут і рушили в поле. І настав [у них] голод великий, [але] рушили вози [з Галича?] до [города] Плава напередодні святого Дмитрія [Солунського], захопивши вози, накормилися вони вдосталь і воздали хвалу богородиці і святому Дмитрію, що він нагодував їх. А звідти прийшли вони нижче [від города] Кучелмина, думаючи, де перейти ріку Дністер. Та з божою милістю прийшли човни з [города] Олешша, і переїхали вони в них через Дністер, і наситилися рибою і вином. Звідти ж приїхав Данило до Мстиславава [Мстиславича]”². В цьому уривку поряд із Кучелмином згадуються ще й правобережні поселення Онут та Плав.

Останнім поселенням регіону, яке потрапило до літопису, став Василів. Згадка про нього припадає на літо 1229 (1230) р. Літописець зафіксував його під час опису подій, пов’язаних із боротьбою князя Данила Галицького з угорськими військами. Зазнавши розгрому від Данила під стольним Галичем, королевич угрів Бела (майбутній король Бела IV) намагався врятуватися втечею: “Звідти ж пішов король до [города] Василева, і перейшов Дністер, і пішов до [ріки] Пруту”³.

Локалізація перерахованих літописних поселень Буковинського Подністров’я розпочалася ще в другій половині XIX ст. В тогочасній історіографії більшість населених пунктів, названих у літописі, пов’язували із однойменними або співзвучними за назвою поселеннями, що призводило до непорозумінь. Наприклад, Д.І.Зубрицьким, І.І.Шараневичем, Н.В.Молчановським Кучелмин співвідносився із буковинським селом Кучурмік⁴. У той період так звучала зруmunізована назва с.Малий Кучурів (нині Заставнівського р-ну).

Із початком археологічних досліджень в регіоні справа зі встановлення місцезнаходження літописних поселень піднялася на якісно новий рівень. Зокрема, завдяки археологічним розкопкам професора Чернівецького університету Р.Ф.Кайндля було відкрито рештки літописного Василева на території однойменного села (нині у Заставнівському р-ні). Знайдені ним фундаменти дерев’яної церкви, поховання в кам’яних саркофагах, розкопані гончарні горни, місцеві перекази та легенди дозволили надійно визначити місцезнаходження літописного населеного пункту⁵. З такою локалізацією Василева погодився М.С.Грушевський і припустив, що на території тогочасного села Онут знаходяться також рештки літописного поселення⁶.

У міжвоєнний період до вивчення старожитностей Василева намагався долучитися відомий український археолог Я.Пастернак, але тодішня ру-

мунська влада не пустила його на Буковину⁷. Тоді ж окремі матеріали про літописні пам'ятки регіону спробував узагальнити буковинський археолог-самоук Є.Лазар і навіть підготував рукопис "Княжа доба на Буковині", який, на жаль, залишився неопублікованим⁸.

Подальша локалізація давньоруських поселень регіону пов'язана із повоєнними дослідженнями відомого археолога Б.О.Тимощука. Спочатку науковець продовжив вивчення Василева, де протягом 1948, 1958–1959, 1967 рр. провів широкомасштабні дослідження. Результати його робіт не тільки підтвердили попереднє твердження про місце його розташування, а й дозволили з'ясувати структуру поселення, встановити його міський характер, дослідити ряд унікальних об'єктів на території пам'ятки⁹. Серед останніх на незаперечну увагу заслуговують руїни білокам'яного храму, поховань у саркофагах і костницях, виявлених у споруді та навколо неї¹⁰.

Наступним літописним пунктом, чітко локалізованим Б.О.Тимощуком, став Онут. Сліди останнього, як і передбачав М.С.Грушевський, були знайдені на території однойменного населеного пункту (Заставнівського р-ну). Під час обстеження околиць села в 1965 р. Б.О.Тимошук зафіксував рештки досить великого поселення XII – першої половини XIII ст. Тут він розкопав наземне житла з підвалом і висловив думку, що Онут був великим давньоруським селом, позаяк не знайшов на його території городищ¹¹.

Кучелмин Б.О.Тимошук пов'язав із комплексом із трьох городищ та декількох поселень, розташованих неподалік одне від одного, між селами Непоротове, Галиця та Ломачинці (Сокирянського р-ну). В 1968 р. вчений провів детальне обстеження пам'яток, дослідив внутрішню забудову оборонних споруд і встановив синхронність існування городищ¹². Він першим в історіографії локалізував на цьому місці давній Кучелмин. Таке розташування літописного поселення підвело ризику під тривалими дискусіями і отримало підтримку багатьох провідних науковців¹³.

Б.О.Тимошук спробував також встановити місце розташування літописного Плава. Останній він локалізував на місці Перебиківського городища (Хотинський р-н), яке досліджував у 1969–1970 рр.¹⁴

У подальшому археологічне вивчення літописних пам'яток проводилося лише з метою уточнення їх планування та виявлення нових об'єктів на території поселень. До робіт такого плану відносяться дослідження Б.П.Томенчука¹⁵, розвідки А.Ю.Фантуха¹⁶ та вивчення решток печерних монастирів Б.Т.Рідушем¹⁷. Поряд із ними з даної проблематики зустрічаються компілятивні роботи, в яких нерідко містяться перекручені дані попередніх досліджень¹⁸.

В останні роки вивченням літописних поселень регіону займаються щорічні експедиції Буковинського центру археологічних досліджень при

ЧНУ ім. Ю. Федьковича (далі – БЦАД) під керівництвом автора даної статті. Проведені археологічні роботи на давньоруських пам'ятках у Василеві, Онуті, Перебіківцях, Хотині, Недобоївцях, Галиці дозволили отримати нові матеріали з історії формування, особливостей розвитку, структурних відмінностей, часу виникнення та припинення існування цих населених пунктів. Тому основною метою даної статті є узагальнення виявлених матеріалів, уточнення планіграфії поселень і спроба нової локалізації літописного Плава.

Археологічними дослідженнями, проведеними експедицією БЦАД у 1997 р. на території Василева, було виявлено ряд нових об'єктів. Так, у розмитих повинню берегах Дністра зафіксовані рештки 6 жител, 3 з яких були досліджені. Перше житло виявилось слов'янською напівземлянкою з піччю-кам'яною в одному з кутів і ліпною та кружальною керамікою культури Лука-Райковецька на долівці. Друге – давньоруською наземною спорудою зрубної конструкції із глинобитною купольною піччю і типовим набором гончарного посуду і речей XII – першої половини XIII ст. Третє – напівземлянкою з керамікою кінця XIV – початку XV ст., предметами побуту, озброєння, прикрасами і срібною монетою молдавського господаря Петра Мушата (1375–1391 рр.).

Невідомі досі давньоруські матеріали були знайдені на південно-східних околицях села в ур.Городищена Хата. В результаті обстежень було також знайдено потужні культурні нашарування давньоруського часу на лівому березі ріки, навпроти Василева, на території сіл Городок та Виноградне (Костельники) Тернопільської обл.¹⁹

Знайдені матеріали дозволили встановити, що на місці давньоруського Василева слов'янське поселення існувало вже у VIII–IX ст. В XII – першій половині XIII ст. його територія була значно більшою, ніж це вважалося раніше. Припускаємо, що складовими частинами міста були поселення і на лівому березі ріки. Про можливість такого трактування говорить традиція розміщення багатьох давньоруських міст на різних берегах рік. Підтверджує це і вже цитоване літописне повідомлення про те, що королевич Бела спочатку підійшов до Василева, а вже потім перейшов Дністер. Отже, за літописом, до Василева відносилася і лівобережна частина. За наявними даними міський характер Василева зберігався до кінця XIV – початку XV ст., після чого місто занепало, очевидно, в результаті частих спустошень, і перетворилося у звичайне село.

Нові матеріали також були отримані під час археологічних робіт на території літописного Онуга в 1998 р. Перш за все, була підтверджена наявність на пам'ятці культурних нашарувань слов'янського часу VIII–X ст. та досліджено рештки синхронного їм сиродутного залізоплавильного горна.

Обстеження поселення XII – першої половини XIII ст. показало, що територія, яку воно займало, значно більша (до 20 га), ніж це вважалося раніше. На поселенні давньоруського часу досліджено рештки наземного житла з підвалом. У ньому виявлені сліди ремісничої діяльності по виготовленню кам'яних (аргелітових) іконок. У південно-східній частині пам'ятки був виявлений давньоруський могильник, на якому розкопано підплитове поховання з трупопокладенням.

На пам'ятці та її околицях проводилися пошуки оборонних споруд. Було встановлено, що на пануючих над поселенням пагорбах є незначні сліди культурного шару XII – першої половини XIII ст., але рештки самих укріплень не зафіксовані. Можливо, що вони існували в добу середньовіччя, проте масштабні фортифікації Першої світової війни (через середину села проходив державний кордон між Австро-Угорською та Російською імперіями) і сучасні кар'єри з видобутку піску, очевидно, їх знищили. Про правомірність такого припущення свідчить згадка в краєзнавчій літературі другої половини XIX – початку XX ст. назви урочища Старі Шанці. Як і Василів, Онут продовжував існувати в наступні століття, про що свідчать часті знахідки на території поселення решток споруд XIV–XV ст.²⁰

Проведені роботи в Онуті дозволили встановити площу давнього поселення, з'ясувати хронологію існування пам'ятки, зафіксувати сліди ремісничого виробництва і припустити можливість існування тут оборонних споруд. Все це дозволяє говорити про літописне поселення не як про звичайне село, а давньоруське містечко.

Наступними пунктами, де вивчалися давньоруські пам'ятки регіону, стали городища та поселення між селами Непоротове, Галиця та Ломачинці. Саме тут Б.О.Тимошук локалізував літописний Кучелмин. У результаті обстежень та розкопок на цій території експедицією БЦАД у 1999 р. було встановлено, що в давнину городища та поселення існували одночасно і являли собою складну структурну систему, що могла мати міський характер.

Основні дослідження були зосереджені на центральному городищі та поселеннях, які знаходяться поблизу с.Галиця. Тут на поверхні пам'яток, які інтенсивно розорюються, були знайдені фрагменти скляних витих браслетів, мушля каурі, бронзовий пластинчастий браслет, денце від скляного тонкостінного кубка тощо. А неподалік, в ур.Труфанова Криниця розкопано рештки великої наземної споруди, яку можна віднести до культових будівель, пов'язаних із первісними віруваннями в середовищі давньоруського населення регіону²¹. На території поблизу городищ також зафіксовано сліди давнього валу з ровом, який захищав із напільної сторони центральне городище та поселення давнього Кучелмина²².

Вивчення решток літописного поселення дозволило підтвердити його міський характер, уточнити планіграфію пам'ятки, виявити культовий об'єкт і з'ясувати особливості оборонної системи території давньоруського населеного пункту.

У 2000–2003 рр. експедиціями БЦАД проводилися археологічні роботи і на інших давньоруських пам'ятках регіону. Зокрема, вивчалися городища в с. Зелена Липа і Недобоївці та обстежувалися околиці м. Хотина. В результаті була висунута нова гіпотеза про місце розташування літописного Плава.

Аналіз історичної літератури показує, що відносно локалізації Плава висувалися різні думки. Так, окремі дослідники вважали, що Плавом літописець міг назвати будь-який річковий брід чи переправу на Дністрі²³. Найбільш повно цю точку зору висловив М.С.Грушевський. Він, аналізуючи місцерозташування Онута, відносно Плава відзначав наступне: “Чи сусідній “плав”... треба уважати назвою місця, чи загальним означенням (як “пристань” щось), – лишається ся непевним, і сю другу гадку ... уважав би правдоподібнішою”²⁴. Інші науковці розміщували Плав у глибини українських та бессарабських степів²⁵.

Більш точну локалізацію поселення спробував здійснити Б.О.Тимошук, який вважав, що цьому населеному пункту найбільше відповідало б давньоруське городище в с. Зелена Липа (в тогочасній літературі – Перебиківське), поблизу якого перехрещувалися сухопутні дороги та існували природні умови для влаштування пристані, стоянок для човнів тощо²⁶. Така локалізація поселення викликає ряд заперечень. Городище в Зеленій Липі розташовується неподалік Онута, всього за 8 км по прямій і 24 км, якщо рухатися по периметру Перебиківської луки, а така близька віддаль не відповідає реаліям переданих літописними повідомленнями.

Археологічними дослідженнями останніх років встановлено, що давньоруські культурні нашарування на городищі незначні і зосереджуються головним чином у північній частині пам'ятки. Поряд з городищем знаходиться поселення, інші синхронні пам'ятки розташовуються на значній віддалі від нього. Тобто тут не простежуються структурні компоненти, характерні давньоруським містам. То де міг розташовуватися Плав?

Щоб відповісти на це питання, варто проаналізувати розташування давньоруських пам'яток на правобережжі Дністра і виділити місця їх найбільшої концентрації. Вздовж правого берега ріки, від Онута до Галиці, знаходяться рештки понад 50 давньоруських селищ і городищ. Вони нерівномірно розміщуються в регіоні. Найбільша кількість поселень і городищ зосереджується навколо м. Хотина. В даному мікрорегіоні в радіусі 15 км знаходяться 6 городищ та 14 селищ.

Центральне місце в мікрорегіоні займає Хотинська фортеця. Шари давньоруського часу зафіксовані в самій фортеці та поблизу неї. Дослідженнями, які проводилися Б.О.Тимошуком у 1961–1962, 1964, 1967 рр.²⁷, встановлено, що у X–XI ст. на місці сучасного замку, були зведені перші оборонні дерев'яно-земляні укріплення. Їх рештки виявлені під кам'яними стінами фортеці XIII–XVI ст. В другій половині XIII ст., за часів Данила Галицького, замість дерев'яних тут були збудовані потужніші кам'яні укріплення. Остання обставина наочно підтверджує стратегічне значення поселення для Середнього Подністров'я.

Князівська фортеця-замок розташовувалася у вигідному місці на перехресті торговельних комунікацій. Тут через віковий ліс проходила дорога, яка саме біля замку підходила до ріки. В цьому місці високий скелястий берег Дністра прорізався струмком і був пологий спуск до води. Такий же зручний підйом був і на протилежному березі. Очевидно, біля замку існувала й пристань, де могли зупинятися човни, що пливли по судноплавному Дністру.

Поряд з фортецею знаходилося поселення, яке в давньоруський час сягало значних розмірів (до 20 га) і було невеликим давньоруським містом²⁸. Вже тоді поселення із фортецею були постійним центром суспільного життя цілої округи. Вигідне розташування міста сприяло його економічному процвітання. Про важливість переправи через Дністер біля Хотина свідчить і унікальна знахідка – скарб із понад тисячі західноєвропейських брактеатів, захований близько 1230 р.²⁹. Численні монетні знахідки пізнішого часу також підтверджують важливу роль Хотина у трансєвропейській торгівлі.

Навколо Хотина розміщувалося 5 городищ, які прикривали підступи до нього і створювали систему захисту. Так, із північного заходу шлях до фортеці контролювало городище в с.Пригородок (ур.Калинівка), із південного заходу – Недобоївське городище (ур.Галич), зі сходу – два городища в с.Дарабанах (ур.Щовб і Замчище) та городище в с.Каплівці (ур.На Валу). Поблизу названих фортифікацій існували синхронні селища, окремі з них розташовувалися на значній віддалі від укріплень. На багатьох неукріплених поселеннях виявлені сліди ремісничої діяльності. Наявність таких об'єктів є свідченням досить високого економічного розвитку даного мікрорегіону. Розташування городищ, очевидно, вказує на існування комунікацій, поблизу яких вони знаходилися, а саме на шлях уздовж Дністра та дороги на південь через лісовий масив.

Досить пізня писемна згадка про Хотин у Воскресенському літописі XV ст., в “Списку руських городів” не пов'язується з тим значенням, яке мало поселення в пізньоантичний час та епоху середньовіччя. Нумізма-

тичні матеріали, а саме: знахідки скарбів римських, візантійських та західноєвропейських монет на території населеного пункту³⁰ свідчать про його важливість у системі торгово-економічних і військово-політичних зв'язків регіону. Чому ж давньоруський літопис “мовчить” про Хотин? І в той же час на його сторінках згадується ряд буковинських поселень.

Сталося це, очевидно, тому, що поселення на берегах ріки, відоме нам як “на Днестре Хотень”, в давньоруський час мало іншу назву. Погоджуємося з тим, що населений пункт чи якась його частина могли називатися Плавом. Спробуємо обгрунтувати цю точку зору, залучивши різнохарактерні джерела.

З контексту літописної розповіді, де згадується Плав, стає зрозуміло, що поселення знаходилося на значній віддалі від Онута, ще далі від нього, на правому березі Дністра, розташовувався Кучелмин.

Прості підрахунки віддалей по топографічній карті показують, що між Онутом і Перебиківцями (Зеленою Липою) та Хотиним, відповідно, – 34 та 60 км, між Хотиним та Кучелмином (Галицею) – 60 та 120 км. Виходячи з швидкості руху середньовічних кінних воїнів 35–40 км в день³¹, від Онута до Перебиківців потрібно було їхати один день, до Хотина – 2, а від Хотина до Кучелмина – 3–4 дні. В зв'язку з цим розташування Плава у безпосередній близькості від Онута біля Перебиківців (Зелена Липа) є досить проблематичним. Більш ймовірним є його локалізація поблизу Хотина, до якого треба було добиратися як мінімум два дні. А якщо врахувати, що в ту осінь (жовтень 1219 р.) були досить несприятливі погодні умови, час на подолання шляху міг значно збільшитися. Так, літопис засвідчує, що на початку жовтня випав великий сніг, який завадив уграм і полякам (“не могли стояти”) під час облоги стольного Галича³². Інші писемні джерела також повідомляють про дощі, паводки та голод тієї осені³³. В зв'язку з такими обставинами шлях від Онута до Хотина міг зайняти до 3–4 днів і привести до голодування дружину Данила Галицького, яка вочевидь рухалася без обозу.

Про можливість існування давньоруського поселення з такою назвою поблизу Хотина говорять і топонімічні матеріали. Дослідженнями вітчизняних учених встановлено, що топооснова Плав утворена від дієслова *плыть, плавать*. У формі іменника лексема *плавъ, плавь* зберігається в ряді російських діалектів у значенні “трясовина, низькі надпоймені луки, болото”, в низці українських географічних термінів *плав* означає “заболочену низовину”, *плавина* – “заросле болото”, *плавля* – “болотистий луг”³⁴. В українських діалектах під словом *плав* розуміється “низький берег ріки, зарослий очеретом”; “багниста низовина”; “плавучий острів, зарослий очеретом”, у польських діалектах *plawula* – “острів, плавуча лука”, в сло-

венському *plávež* – “острів” тощо³⁵. Очевидно, в більш широкому значенні слова під “плавом” треба розуміти місце переправи, можливо, саме через річковий острів.

Ріка Дністер багата островами, які утворилися від зміни русла та розмиву берегів. Протягом її течії в межах Чернівецьчини, від с.Кострижівки до м.Новодністровська нараховується понад 30 островів різної величини, частина з них сьогодні затоплена. Правда, не всі вони могли використовуватися в давнину при переправах. Найбільш придатними для цього були острови, навпроти яких знаходилися низини прогілежних берегів. Такими були острови поблизу Василева, Онута, а також острів вище Хотинської фортеці. Зараз він затоплений водами Новодністровської ГЕС, але добре простежується на старих картах та фотографіях³⁶. Таким чином, острів поблизу фортеці, на території, яка прилягала до посаду давньоруського міста, цілком міг дати назву переправі (перевозу) в цьому місці – “Плав”.

Археологічне вивчення городищ поблизу Хотина дозволяє отримати важливі матеріали з історії давньоруського населення мікрорегіону. Зокрема, в останній час невеликі розкопки проводилися автором на Недобойському городищі, яке розташовується на пагорбі в ур.Галич (за 12 км на південний схід від Хотина). У давньоруський період по периметру городища, яке мало кільцеву укріплену лінію, стояли оборонні пустотілі кліті-зруби шириною близько 3 м. Останні використовувалися як житла для дружинників та в господарських цілях, а їх плоский дах, засипаний землею та вимощений камінням, слугував бойовим ходом для оборонців. Дослідженнями з’ясовано, що на самому майданчику городища стояли наземні будинки з підвалами, де, очевидно, проживала феодална знать.

На городищі розкопано декілька клітей та виявлено цінний у науковому відношенні археологічний матеріал. Основними знахідками на городищі є кераміка, знаряддя праці (уламок наральника, серпи, фрагменти кіс, тесло для обробки дерева, сокири, долото, рибальські гачки, кістяні юрки, що використовувалися при ткацтві), предмети озброєння (залізні наконечники стріл, булава), побуту (уламки бронзових казанів, залізний ланцюг, ніжик, двоциліндрові замки і ключі до них, дверні кільця), прикраси (дротяні скроневі кільця, скляні браслети та бусини, позолочена пластинка від чільця) тощо. Серед цих знахідок на незаперечну увагу заслуговують знахідки бронзових хрестів-енколпіїв. Один із них був випадково виявлений неподалік городища, а інший – серед матеріалів однієї з клітей³⁷.

Дослідження городища в ур.Галич дозволили також встановити, що воно із південного заходу прикривало підступи до Хотина і, очевидно, контролювало дорогу, яка йшла на південь. Про важливість цього городища в системі оборони свідчить також мікротопонім “Галич” (зустрічається він

і в інших населених пунктах регіону), однойменний зі столицею Галицько-Волинського князівства. Це не є випадковістю, а вказує, на нашу думку, на те, що тут була князівська фортеця, яка підпорядковувалася безпосередньо галицькому князю. Поряд з городищем розташовувалося велике давньоруське поселення, на якому трапляються знахідки залізних та керамічних шлаків. Як і більшість давньоруських пам'яток регіону, князівська фортеця в ур.Галич була знищена під час монголо-татарської навали.

Мікропонім “Галич” цікавий ще з одного боку. В літописі повідомляється, що вози пішли з Галича до Плава, але не конкретизується, про який Галич іде мова. Цілком можливо, що вози прибули з Недобойвського “Галича”, який знаходився на жвавій торговельній дорозі. Загальновідомо, що окремі давньоруські міста мали однакові назви. Наприклад, існувало три міста, які називалися Звенигород, було декілька Галичів, Кам'янців тощо. Можливо, що існував і Галич під Хотином-Плавом. Якщо це вдасться довести, то буде локалізоване ще одне давньоруське поселення в регіоні.

Виявлені на давньоруських пам'ятках Хотинського мікрорегіону матеріали засвідчують, що тут розташовувався досить потужний і добре захищений суспільно-економічний центр. Ним міг бути літописний Плав. Локалізація його в іншому місці Середнього Подністров'я, на нашу думку, малоімовірна. Так, його не можна пов'язати із Перебиківським (Зеленолипським) городищем. Сумнівним є також співставлення з Плавом городищ та поселень давньоруського часу біля сіл Ленківці та Нагоряни (Кельменецький р-н). За розмірами та потужністю культурного шару ці пам'ятки значно поступаються названим городищам і, до того ж, розташовуються на мисах корінного берегу Дністра, досить далеко від ріки.

Наведені міркування й аналіз писемних, топонімічних та археологічних джерел дозволяють припустити, що літописний Плав знаходився на території сучасної Хотинської фортеці.

Археологічні дослідження на давньоруських пам'ятках Буковинського Подністров'я дозволяють зробити декілька висновків. Так, встановлено, що на всіх літописних поселеннях є нашарування культури Луки-Райковецької (VIII–X ст.). Площа, яку займали населені пункти, виявилася значно більшою, ніж це вважалося раніше. Окремі поселення, зокрема, Василів, очевидно, розташовувалися на обох берегах Дністра. Локалізація літописних поселень Василева, Онута та Кучелмина не викликає заперечень і знаходить підтвердження в археологічному матеріалі. Відносно літописного Плава, то його слід, на нашу думку, ототожнювати з Хотином. Обстеження літописних поселень показало, що вони пережили монгольське завоювання і продовжували існувати в наступні історичні періоди, правда, більшість із них втратила міський характер.

Примітки

1. Літопис Руський за Іпатським списком / Переклав Л. Махновець. – К., 1989. – С.273.
2. Там же. – С.376.
3. Там же. – С.387.
4. *Пивоваров С., Чеховський І.* На Дністрі на “Оукраине Галичской”. – Чернівці, 2000. – С.58.
5. *Kaindl R.F.* Arheologische Untersuchungen zu Wassilew und Panca in der Bukovina // Mitteilungen der k.k. Zentral-Kommission fur Erforschung und Unterhaltung der Kunst- und historischen Denkmale. – Wien, 1901. – Bd. XXVII. – S.47.
6. *Грушевський М.С.* Історія України-Руси. – К., 1992. – Т.ІІ. – С.470, 610-611.
7. *Войнаровський В.* Свято літописного Василева // *Studia archeologica.* – 1993. – №1. – С.86.
8. *Пивоваров С., Іванчук В.* Буковинський археолог Євзибій Лазар // Буковина – мій рідний край. Матеріали ІІ Історико-краєзнавчої конференція молодих дослідників, студентів та науковців. – Чернівці, 1997. – С.37-40.
9. *Тимощук Б.О.* Археологічні пам’ятки с.Василева Чернівецької області // Археологічні пам’ятки УРСР. – К., 1952. – Т.ІІІ. – С.395-400; *Його ж.* Древнерусские поселения Северной Буковины // Краткие сообщения Института истории материальной культуры. – М., 1955. – Вып.57. – С.14; *Його ж.* Літописні міста Буковини за археологічними даними // Український історичний журнал. – 1960. – №6. – С.164-166; *Його ж.* Исчезнувшие города Буковины // Вопросы истории. – 1964. – №5. – С.213-214; *Його ж.* Північна Буковина – земля слов’янська. – Ужгород, 1969. – С.81-99; *Його ж.* Декоративные плитки XII-XIII вв. из Василева // Краткие сообщения Института археологии. – М., 1969. – Вып.89. – С.112-113; *Його ж.* Археологічні дані про приналежність Північної Буковини до Галицької Русі в XII-XIII ст. // Минуле і сучасне Північної Буковини. – К., 1972. – Вип.1. – С.11; *Його ж.* // Археологія Української РСР. – К., 1975. – Т.3. – С.101-104; *Його ж.* Давньоруська Буковина. – К., 1982. – С.138-153, 158-161; *Його ж.* Василів – місто Галицької Русі. – Чернівці, 1993. – 30 с.
10. *Логвин Г.Н., Тимощук Б.А.* Белокаменный храм XII века в с.Василеве // Памятники культуры СССР. Исследования и реставрация. – М., 1961. – Вып.3. – С.37-50; *Тимощук Б.А., Логвин Г.Н.* Раскопки в с.Василеве // Строительство и архитектура. – 1960. – №8. – С.26-27.
11. *Тимощук Б.А.* Исследования летописного Онута // Тезисы докладов XXII научной сессии. – Черновцы, 1966. – С.33-35.
12. *Його ж.* Древнерусское городище Галица в Северной Буковине // Археологические открытия 1968 г. – М., 1969. – С.335-337; *Його ж.* Північна Буковина – земля слов’янська. – С.68-70; *Його ж.* Ломачинське городище // Археологія. – 1973. – Вип.9. – С.100-107.
13. *Котляр Н.Ф.* Формирование территории и возникновение городов Галицко-Вольнской Руси IX-XIII вв. – К., 1985. – С.106-107; *Толочко П.П.* Історичні портрети.

– К., 1990. – С.223; *Винокур І., Горішиний П.* Бакота. Столиця давньоруського Подніззя. – Кам'янець-Подільський, 1994. – С.265, 268.

14. *Тимошук Б.О.* Зустріч з легендою. – Ужгород, 1974. – С.105; *Русанова І.П., Тимошук Б.А.* Древнерусское Поднестровье. – Ужгород, 1981. – С.94; *Винокур І.С., Тимошук Б.О.* Давні слов'яни на Дністрі. – Ужгород, 1977. – С.89-92.

15. *Томенчук Б.П.* Исследования летописного Василева // Археологические открытия 1977 г. – М., 1978. – С.413; *Його ж.* Исследования летописного Василева // Археологические открытия 1978 г. – М., 1979. – С.393; *Його ж.* Охоронні дослідження дерев'яних храмів Галицької землі // Археологічні дослідження, проведені на території України протягом 80-х років державними органами охорони пам'яток та музеями республіки. – К., 1992. – С.87-95.

16. *Фантух А.* Деякі аспекти з історії досліджень та планіграфії давньоруського Василева // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнографії. – Чернівці, 1997. – Вип.4. – С. 29-32; *Його ж.* Літописні населені пункти давньоруської Буковини // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології. – Чернівці, 1998. – Т.1. – С.133-139.

17. *Рідуш Б.Т.* Печерні монастирі Подністров'я: проблеми дослідження та датування // Середньовічна Європа: погляд з кінця ХХ ст. – Чернівці, 2002. – С.46-51.

18. *Возний І.* Літописний Кучелмин на південному кордоні Галицько-Волинського князівства // Проблеми урбанізації та етнокультурних контактів в Південно-Східній Європі. Тези доповідей ІV сесії спільної "Українсько-Румунської комісії з історії, археології, етнології й фольклористики при НАН України. – К., 1997. – С.28-30; *Його ж.* Топографія, розміри та фортифікаційні споруди городищ Північної Буковини ХІІ-ХІІІ ст. // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології. – Чернівці, 1999. – Т.2. – С.174-186.

19. *Пивоваров С.* Літописний Василів у Середньому Подністров'ї // Середньовічна Європа: погляд з кінця ХХ ст. – Чернівці, 2000. – С.216-221.

20. *Його ж.* Літописний Онут // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології. – Чернівці, 2000. – Т. 2. – С.91-99.

21. *Його ж.* Давньоруська язичницька споруда в с.Галиця // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології. – Чернівці, 2000. – Т.1. – С.74-90.

22. *Його ж.* Давньоруський Кучелмин і питання його локалізації // Наукові записки з української історії. – Переяслав-Хмельницький, 2000. – Вип.11. – С.23-34.

23. *Котляр Н.Ф.* Назв. праця. – С.151.

24. *Грушевський М.С.* Назв. праця. – С.611.

25. *Пивоваров С.* Плав давньоруського літопису і проблема його локалізації в Середньому Подністров'ї // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології. – Чернівці, 2002. – Т.2. – С.110-111.

26. *Русанова І.П., Тимошук Б.А.* Назв. праця. – С.94.

27. *Тимошук Б.О.* Середньовічний Хотин // Археологія. – 1977. – Вип.22. – С.29-39.

28. Там же. – С.37.

29. *Пивоваров С.* Нумізматичні пам'ятки Буковини. – Чернівці, 2002. – С.63-70.
30. Там же. – С.187, 194-195.
31. *Корзухина Г.Ф.* Путь Абу Хамида Ал-Гарнати из Булгара в Венгрию // Проблемы археологии. – Л., 1978. – С.192.
32. Літопис Руський за Іпатським списком. – С.376.
33. *Бучинский И.Е.* Очерки климата Русской равнины в историческую эпоху. – Л., 1954. – С.46.
34. *Нерознак В.П.* Названия древнерусских городов. – М., 1983. – С.137.
35. Етимологічний словник літописних географічних назв південної Русі. – К., 1985. – С.102.
36. *Деркачук Д.А., Тимоцюк Б.А.* Хотин. – Ужгород, 1977. – Фото 6; *Комарницький С.* Цитадель на Дністрі. – Чернівці, 2001. – С.22; *Добржанський О., Макар Ю., Масан О.* Хотинщина. Історичний нарис. – Чернівці, 2002. – С.122.
37. *Пивоваров С.* Плав давньоруського літопису і проблема його локалізації. – С.115-117.